

УДК 316:712.253

Віра Ковтун

ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАРКОВОЇ СФЕРИ

Анотація. У статті розглянуто засади соціології паркобудівництва: об'єкт, предмет, завдання, теорії дозвілля. Розширено та уточнено поняття: паркове середовище, паркове дозвілля, функції паркового дозвілля. Визначено перспективи соціологічних досліджень паркової сфери.

Ключові слова: соціологія паркобудівництва, паркове середовище, паркове дозвілля, модель парку.

Аннотація. В статье рассмотрены основы социологии паркостроительства: объект, предмет, задачи, теории досуга. Расширены и уточнены понятия: парковая среда, парковый досуг, функции паркового досуга.

Актуальність дослідження зумовлено зростанням цінності вільного часу, а також ролі парків у організації соціально орієнтованого відпочинку й дозвілля різних верств населення. Парки є осередками реалізації державної політики із задоволення, формування і розвитку культурних потреб та інтересів населення в умовах навколишнього природного середовища. Завдяки цьому парк визначають як соціальний інститут суспільства, що виконує специфічні суспільні функції, пов'язані з вихованням особистості у сфері паркового дозвілля. Нові технології оптимізації паркового

Определены перспективы социологических исследований парковой сферы.

Ключевые слова: социология паркостроительства, парковая среда, парковый досуг, модель парка.

Summary. In article bases of sociology of park building are considered: object, a subject, problems, leisure theories. Concepts are expanded and specified: the park environment, park leisure, functions of park leisure. Prospects of sociological researches of park sphere are defined.

Key words: sociology of park building, the park environment, park leisure, park model.

середовища мають на меті подальший розвиток паркової системи, переорієнтацію та вдосконалення соціально-культурної діяльності паркових комплексів відповідно до змін у суспільстві.

Проте за умов нестабільності соціально-політичних процесів, економічних, демографічних і духовних криз роль парків значно зменшилась. Їхня мережа зазнала втрат, розвиток практично зупинився, соціологічні дослідження в галузі паркобудівництва відстають від сучасних вимог. Усе це зумовлює потребу теоретичного осмислення зазначених проблем

у межах соціології паркобудівництва як окремого напрямку соціології культури та, зокрема, акцентування уваги на визначенні перспектив соціологічних досліджень паркової сфери.

Метою статті є визначити засади соціології паркобудівництва; уточнити та розширити ряд ключових понять, дотичних до соціологічних вимірів паркової сфери; сформулювати перспективи соціологічних досліджень паркової сфери.

Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, автор вважає за доцільне окреслити мету й основні завдання соціології паркобудівництва з огляду на результати досліджень, отримані в Українському центрі культурних досліджень науковцями лабораторії соціології культури і прикладної культурології (науковий керівник — доктор соціолог. наук Н. Цимбалюк) у межах наукових тем: “Культурно-дозвіллева сфера України: динаміка змін та перетворень” (2002–2004), “Основні тенденції розвитку індустрії розваг в Україні” (2006–2008); розробленого автором спеціалізованого курсу “Соціологія паркобудівництва” в Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв (2002–2004) [1; 2; 3; 5].

Окреслюючи засади соціології паркобудівництва, ми спирались на теоретичні розробки соціологів щодо теорій “середнього рангу узагальнення” (М. Вебер, Р. Мертон, Т. Парсонс), “інтегральної системи” (П. Сорокін); досліджень у сфері спеціальних і галузевих соціологічних теорій, зокрема: соціології культури (Ю. Давидов, Л. Іонін, А. Клоковська, Л. Коган, Н. Победа, О. Погорілий, О. Семашко), соціології освіти (І. Гавриленко, О. Скідін), соціології вільного часу (В. Піча), соціології дозвілля (Ж. Дюмазедьє, Ж. Фурастьє, Р. Сю). Важливими в цьому напрямі є праці, присвячені розвідкам в культурно-дозвіллевій сфері, індустрії дозвілля (В. Ковтун, Ю. Ключко, І. Петрова, Л. Троєльнікова, Н. Цимбалюк) [4; 5; 6; 7].

Виклад основного матеріалу. З огляду на теоретико-методологічні побудови соціологію паркобудівництва можна віднести до спеціальних соціологічних теорій, які вивчають різні соціальні інститути (соціологія освіти, сім’ї тощо), а парк, паркова система, на нашу

думку, є своєрідним соціальним інститутом, в якому взаємодіють різні групи, спільноти, формуються доволі стійкі соціальні відносини з метою задоволення культурно-дозвіллевих потреб. На ґрунті цих соціальних процесів виробляються нові культурні зразки, норми поведінки в парковому дозвіллевому середовищі тощо. Водночас соціологію паркобудівництва можна назвати галузевою соціологією відповідно до теорії “середнього рангу”, оскільки вона є певною частиною соціології культури (паркова культура невіддільна від загальної культури). Соціологія культури є соціологічною теорією вищого рівня узагальнення, інтегральною стосовно її різноманітних складових — соціології мистецтва, освіти, виховання, рекреації. Соціологію паркобудівництва слід віднести до певного підрівня досліджень цієї комплексної та надзвичайно розгалуженої наукової дисципліни, яка відрізняється предметом, проте підпорядкована загальній соціологічній теорії культури.

Визначаючи предмет соціології паркобудівництва, окреслюючи її предметне поле, формулюючи її ключові поняття, ми виходимо з таких позицій. Соціологія (якщо визначати її предмет узагальнено) — це наука про закономірності структурної організації та функціонування соціальних спільнот і про процеси всередині цих спільнот і в суспільстві загалом. Паркобудівництво — сфера людської діяльності, спрямована на створення парків і садів, паркової системи. Упродовж історичного розвитку сформувалася паркова культура, яка ввібрала незмінні загальнолюдські цінності. Завдяки універсальній сутності вона пов’язана із архітектурою, містобудівництвом, побутовими, релігійними, науковими поглядами, суспільними смаками, що завжди змінюються. Парки і сади — соціальне, культурне й природне надбання людства. У парках перетворена людиною природа є життєво необхідним середовищем для забезпечення соціальних функцій людини.

Необхідність розвитку соціологічних знань у галузі паркобудівництва зумовлено гострою потребою в отриманні вірогідної інформації про соціальну роль парку (паркової системи), значущість дозвілля в парковому середовищі

та його можливості для творчого розвитку індивіда, соціальної групи. Загалом ці дослідження спрямовано на виявлення характерних рис, особливостей й специфіки паркового дозвілля, а також вивчення та аналіз культурних потреб і запитів різних груп населення, міри їх задоволення парками, засвоєння індивідами та групами соціальних норм, культурних цінностей мікросоціуму, суспільства загалом.

Отже, *об'єктом* соціології паркобудівництва, по-перше, є соціальні групи, спільноти, що діють в умовах паркового середовища, а по-друге, парк як соціальна інституційна структура, що створює умови та стимулює діяльність, пов'язану із задоволенням культурних потреб і запитів різних груп населення.

Структура предметного поля соціології паркобудівництва окреслюється з огляду на такі моменти. Паркова система функціонує як соціальна система, елементами якої є соціальні спільноти, що взаємопов'язані та взаємодіють в ланцюжку *природа — культура — дозвілля*. Такий зв'язок можна назвати системно-діяльнісним, де підвалиною виступатиме структура соціальної значущості діяльності. Для її суб'єктів характерний безпосередній внутрішній обмін діяльністю, спільне користування засобами діяльності, спільні умови, визначена закінченість системи діяльності в умовах природного середовища. Природа є первинною сутністю, джерелом життєвої енергії, завдяки якій відбуваються процеси формування чуттєво-емоційної сфери свідомості людини, морально-естетичних рис її характеру. У спілкуванні з природою набувають соціально-практичних навичок існування. За висловом Д. Ліхачова, парки й сади є місцем ідеальної взаємодії людини та природи на кожному етапі людської історії.

Теоретичне осмислення людської діяльності в умовах паркового (природного) середовища є необхідним методологічним підґрунтям соціологічного підходу до різних видів діяльності. Зміст структури такої діяльності безпосередньо залежить від рівня культури людини.

Культурне життя особистості в багатьох випадках (якщо не в більшості) залежить від того, наскільки людина себе реалізує в соці-

альних контактах, у потребі постійного пізнання дійсності, навколишнього природного й соціального середовища.

Отже, предметом соціології паркобудівництва є вивчення взаємовідносин, взаємодій, зв'язків соціальних груп, спільнот в умовах природного (паркового) та соціально-культурного середовища.

Практичне значення соціологічного вивчення вільного часу в парковому середовищі зумовлене визнанням унікальної й дієвої ролі культури, зокрема паркової, у вирішенні завдань гуманізації життя суспільства, коли з розмаїття проблем культури ми вирізняємо її соціально-особистісний аспект. Нам важливо простежити за особистістю у певний період (сфері вільного часу) освоєння паркового середовища й соціальному мікросередовищі.

Паркове середовище є унікальною соціально-культурною цінністю, надбанням нації, де людина потрапляє у сприятливе біологічне середовище, залучається до системи культури, створеної тисячоліттями. *Паркове середовище* є життєвим простором, в якому людина гармонізує свої стосунки з навколишнім світом, опановує навички їх становлення, навчається бути моральною, духовною, вільною особистістю.

Дозвілля в парковому середовищі належить до вільного часу особистості. Соціологи визначають вільний час як соціальний час, тому що він є вагомою і життєво необхідною частиною життя людини. Культура як спосіб життєдіяльності людей виявляється у впливі вільного часу — паркового дозвілля — на формування культури особистості, а також у змісті цього часу. Структура вільного часу в парковому просторі має певні межі, функції, змістовні елементи, які виявляються в певних формах.

Час дозвілля у парковому середовищі визначають як умову вільної діяльності людей, що надає можливість кожному індивіду обирати ті види діяльності, занять, які відсутні в багатьох видах трудової діяльності або формах роботи інших закладів культури (наприклад, клубів).

Терміном “*дозвілля*” в соціології позначають сукупність занять, які особистість може

виконувати добровільно, щоб відпочити, розважитися, розвивати свій інтелект, водночас особистість є вільною від виконання професійних обов'язків (Б. Г. Мосалев).

Дозвілля у парковому середовищі виконує низку функцій, які реалізують в своїй діяльності парки: рекреативну, екологічну, культурно-просвітницьку, розважальну, комунікативну, виховну, гедоністичну.

В соціології поняття функції розкриває роль, яку соціальний інститут (або процес) виконує щодо потреб суспільства, соціальних груп, індивідів тощо.

Значний внесок в дослідження теоретичних аспектів соціології дозвілля зробили представники французької школи соціологів (Ж. Дюмазедьє, Р. Сю, Ж. Фурастьє).

Ж. Дюмазедьє, зокрема, визначив три психологічні функції дозвілля: відпочинок, розвага, розвиток особистості. Спираючись на ідеї свого співвітчизника, доктор політичних наук Р. Сю у праці “Дозвілля” проаналізував дозвіллеву діяльність з огляду на її функції. Він виокремлює чотири види дозвіллевої діяльності: фізичну, практичну, культурну і соціальну. Засновуючись на цих позиціях, слід виокремити такі *функції дозвілля* в умовах паркового середовища, як рекреативну і духовну діяльність, де остання пов'язана з духовним розвитком людини, її здібностей, з освоєнням загальнолюдських цінностей, що акумулює в собі паркова культура, і, найважливіше, зі створенням особистістю духовних цінностей.

Відтак *соціологія паркобудівництва* як галузь соціологічного знання покликана виявляти соціальну роль, закономірності функціонування паркової системи; поведінку, спілкування та відносини людей в парковій дозвіллевій сфері. На емпіричному рівні вона досліджує рівні культури різних груп населення, міру відповідності культурно-дозвіллевої діяльності парків рівню освіти, духовним потребам людей і можливостям їх задоволення у парку. Соціологи вивчають парк як соціально-культурне середовище, соціально-значущі дії в парковому дозвіллевому просторі, спільноти, в які вони задіяні або включені, структуру дозвілля соціальних груп тощо.

Важливим доробком у осмисленні соціологічних досліджень паркової сфери є спеціалізований курс “Соціологія паркобудівництва”, метою якого є впровадження методів соціологічних досліджень у паркову сферу, зокрема, поліпшення професійних навичок соціологів культури [1]. Вивчення дисципліни має на меті вирішення таких завдань: формування знань про соціологію паркобудівництва як нового напрямку соціологічної науки; дослідження теорії і практики паркобудівництва, історичних аспектів виникнення і розвитку парків, паркової культури; дослідження досвіду діяльності вітчизняних парків і парків країн близького і далекого зарубіжжя; визначення державних засад оптимізації діяльності парків в Україні; вивчення реалій функціонування та розвитку, головних суперечностей і проблем функціонування парків як центрів соціально-культурного розвитку населення на сучасному етапі; розкриття соціально-культурного механізму функціонування паркового господарства, його структурних компонентів; організаційних засад і типології; ознайомлення із напрямками діяльності, функціями, формами, видами платних послуг парків з організації культурного відпочинку й дозвілля різних верств населення; проведення соціологічних досліджень в галузі паркобудівництва.

Отже, завдання курсу “Соціологія паркобудівництва” пов'язані із визначенням проблем і специфіки функціонування паркової системи; формуванням вміння проводити емпіричні дослідження та обстеження стану паркових осередків; розробкою та складанням соціальних прогнозів розвитку паркової мережі; програмуванням і плануванням перспективних напрямів паркової сфери. Підсумковим результатом навчальної роботи стає розробка студентами теоретичної перспективної (прогностичної) моделі парку постіндустріального суспільства та її публічний захист. У схематичній структурі моделі парку визначають: соціально-культурне призначення парку (мета); завдання (засоби реалізації мети); пріоритетні напрями, види діяльності, структуру форм діяльності; архітектурно-планувальні, ландшафтні, матеріально-технічні рішення (об'єкти, атракціони, склад споруд).

Наведемо приклад інноваційного підходу до розробки перспективної моделі парку майбутнього студента ДАКККіМ О. Продана, який запропонував модель “Історичний парк пожежної безпеки”, яку ми подаємо фрагментарно.

Парк призначений для всіх категорій населення, мета його полягає в тому, щоби навчити людину опікуватися власною безпекою. Мета парку реалізується в завданнях: ознайомити людей (відвідувачів) із засобами пожежегасіння, з історією пожежної справи; навчити людей правильно поводитися в кризових ситуаціях, пов'язаних з пожежею.

Екологічна функція буде спрямована на ознайомлення людей з тим, яку загрозу несуть пожежі навколишньому природному середовищу. Комунікативна функція буде спрямована на спілкування і взаємодію людей в критичних обставинах. Розважальна полягає в моделюванні ситуації, близької до реальної, й залученні людей до пожежегасіння. Парк має розміститися за містом на великій території, бажано щоби поблизу була водойма. Особливість парку полягає в тому, що будуть продемонстровані всі засоби пожежегасіння на всіх видах транспорту, за всіх умов. Так, для демонстрації типових проявів поведінки людей під час пожежі створять експозицію й демонстрацію пожеж у автомобілі, автобусі, метрополітені, трамваї, на кораблях, у дитячих садочках, школах та інших установах. У кожній експозиції передбачено два види демонстрації: демонстрація типової поведінки людей за цих обставин (з поясненням помилок); демонстрація правильної поведінки за цих обставин. Передбачено залучення людей до участі в процесі пожежегасіння на всіх демонстраційних майданчиках. Умовно демонстраційні майданчики поділяються на водну, наземну, підземну частини. Представлено також історична експозиція, яка демонструватиме засоби пожежегасіння в історичному ракурсі. На території парку розташовано кінотеатр, в якому системно демонструватиметься хроніка, документальні, художні, мультиплікаційні фільми відповідного змісту. У парку створюються гуртки пожежників для дорослих та дітей. Отже, мета парку — об'єднати і зацікавити людей, привернути увагу людей до питань власної безпеки. Такий парк буде потрібен усім.

На сучасному етапі перед соціологами, що досліджують паркову сферу, постають такі завдання: вивчення ціннісних орієнтацій, орієнтирів, джерел соціальної активності особистості, об'єктивних (оптимальних) структурно-диференційованих і стійких форм індивідуальної та спільної діяльності, характеру групових, індивідуальних цінностей і норм за умов формування ринкових відносин, соціально-економічної нестабільності; дослідження динаміки специфічних культурних форм у парковому середовищі, міри задоволення або конкретного внеску індивіда тієї чи тієї спільноти в розвиток її субкультури, які дадуть можливість виявити чинники, що сприяють підтримці стійких явищ і процесів культури; визначення цільових орієнтацій діяльності парків на перспективу відповідно до соціально-культурних завдань, пов'язаних із людським чинником і пріоритетними напря-

мами в діяльності парків: екологією, культурою, рекреацією — можливо, орієнтація на міжкультурне розуміння та спілкування з природою; важливим також є виявлення реальної аудиторії відвідувачів парків як певної спільноти. Це дасть можливість врахувати характерні особливості, соціально типові риси відвідувачів парків, спрогнозувати їх можливі реакції на різні види дозвіллевих занять.

Таким чином, соціологічний аспект паркобудівництва означає вивчення загальних закономірностей і специфіки паркової культури, паркової системи в життєдіяльності людини; осмислення широкого спектру духовно-морального і художньо-естетичного аспектів внутрішнього світу людини і зовнішніх форм їх прояву в різноманітних соціокультурних взаємозв'язках і видах культурно-дозвіллевої діяльності в парковому середовищі.

Розглянувши й проаналізувавши проблематику галузі паркобудівництва в соціологічному вимірі, маємо змогу зробити певні *висновки*.

1. Перспективні соціологічні дослідження в умовах демократизації суспільства повинні сприяти підвищенню ролі парку як центру соціально-культурного розвитку населення, що діє як функціонально-мобільна, рекреаційна система, змінюючи парковий образ адекватно до соціально-значущих інтересів і потреб різноманітних груп населення та духовних пріоритетів суспільства.

2. Соціологія паркобудівництва — галузь наукового знання, що вивчає соціальні основи, закономірності і специфіку паркової культури; визначає роль і місце паркової системи в життєдіяльності суспільства; досліджує принципи, функції, види, форми та методи організації діяльності парків; структуру культурно-дозвіллевої діяльності різних груп, спільнот в умовах паркового середовища.

3. Соціологічне вивчення паркового дозвілля містить багаті можливості оновлення, збагачення і актуалізації дозвіллевої діяльності відповідно до реальних запитів різних груп населення; відкриває широкі горизонти виховної, пізнавальної, розвивальної, перетворювальної діяльності особистості.

4. Соціологічний аналіз способів залучення

широких верств населення до освоєння паркової культури, впливу парку на задоволення культурних потреб різних груп населення допоможе виявити, визначити, сформувати й

поширити нові ініціативи, зразки поведінки, діяльності в парковому просторі, які здатні якісно покращити соціокультурну ситуацію в Україні.

Література:

1. *Ковтун В. Д.* Соціологія паркобудівництва: [програма для студентів спеціальності 7.040201 “Соціологія”] / Віра Дмитрівна Ковтун. — К.: ДАКККіМ, 2002. — 16 с.
2. *Ковтун В. Д.* Соціологія паркобудівництва як напрям галузевої соціології / Віра Ковтун // *Культура і сучасність: Альманах.* — К.: ДАКККіМ, 2005. — вип. 2. — С.154–160.
3. *Ковтун В. Д.* Роль і місце парку культури і відпочинку в сфері індустрії розваг / Віра Дмитрівна Ковтун // *Нова соціокультурна реальність в Україні : теорія, методологія, практика: зб. матеріалів Всеукр. наук. конф., Київ, 22–23 квітня 2008 р. / Мін-во культури і туризму, Український центр культурних досліджень.* — К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2008. — С. 63–67.
4. *Копієвська О. Р.* Соціально-культурні аспекти організації діяльності парків в країнах зарубіжжя: автореф. канд. пед. наук: спец. 13.00.06 “Теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності” / Копієвська О. Р. — К., 1999. — 19 с.
5. *Культурно-дозвілєва сфера України: динаміка змін та перетворень: [монографія] / Ключко Ю. М., Ковтун В. Д., Тросльникова Л. О., Цимбалюк Н. М.* Під наук. ред. Цимбалюк Н. М. — К.: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2003. — 180 с.
6. *Петрова І. В.* Дозвілля в зарубіжних країнах: [підруч. для студентів вищих навчальних закладів] / Петрова Ірина Владиславівна. — К.: Кондор, 2005. — 408 с.
7. *Соціологія культури: [навч. посіб.] / О. М. Семашко, В. М. Піча, О. І. Погорілий та ін.* За наук. ред. О. М. Семашко, В. М. Пічі. — К.: “Каравела”, Львів: “Новий світ — 2000”, 2002. — 334 с.